

İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi

Social Structure Analysis in the Axis of the Concept of Action: Within the Thoughts of Emile Durkheim and Talcott Parsons

Aziz Can Şensazlı¹

Celal Bayar University, Salihli Vocational School, Foreign Trade Department

---

ABSTRACT

The subject of action has been a research subject for many disciplines. Both social sciences and natural sciences have carried out their investigations by considering the concept of action from different angles. The concept of action is essential for understanding people. It is wrong to understand the action as a crude instinct, a simple reflex, although it spreads throughout all human behavior. Because the source of action is a will that is not blind and unconscious. In the philosophy of action, will occupies a central place with action. Since action is a spiritual act, the soul dominates the body. An action that does not exist in rational action patterns appears only as a ritual action. In this period, where rationality is almost the motto of today, while discussing the mission of the concept of rationalism in terms of human relations and social relations within the framework of the concepts of morality, virtue and tradition, at the micro level, the American sociologist Talcott Parsons discusses the human being, the smallest building block of society, as a whole in society. We will examine it in the axis of the ideas of the French sociologist Emile Durkheim at a macro level.

Key Words: Action, social integration, rationalism, Parsons, Durkheim.

ARTICLE INFO

Received: 07.09.2020

Revision received:
03.10.2020

Accepted: 04.10.2020

Published online:
23.10.2020

---

¹ Corresponding author:

Lecturer

aziz.sensazli@cbu.edu.tr

0 554 297 12 96

Orcid: 0000-0002-8847-8177

Eylem Kavramı Ekseninde Toplumsal Yapı İncelemesi: Emile Durkheim ve Talcott Parsons'un Düşünceleri Çerçevesinde

Aziz Can Şensazlı¹

Celal Bayar Üniversitesi, Salihli Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü

ÖZET

Eylem konusu birçok bilim dalı için araştırma konusu olmuştur. Hem sosyal bilimler hem fen bilimleri eylem kavramını farklı açılardan ele alarak incelemelerini gerçekleştirmişlerdir. İnsanı anlamak için ise eylem kavramı elzem konumdadır. Eylemi, bütün insan davranışlarına kadar yayılmasına rağmen onu kaba bir içgüdü, basit bir refleks olarak anlamak yanlıştır. Çünkü eylemin kaynağında kör ve bilinçsiz olmayan bir irade bulunur. Eylem felsefesinde irade, eylem ile birlikte merkezi bir yer işgal eder. Eylem, ruhi bir fiil olduğu için ruh bedene hâkim olur. Rasyonel eylem kalıpları içerisinde bulunmayan bir eylem yalnızca ritüel bir eylem olarak karşımıza çıkar. Rasyonelliğin adeta günümüz mottosu olduğu bu dönemde ahlak, erdem ve gelenek kavramları çerçevesinde rasyonalizm kavramının insan ilişkileri ve toplumsal ilişkileri noktasında nasıl bir misyon edindiğini mikro düzeyde Amerikalı sosyolog Talcott Parsons'un düşünceleri ekseninde ele alırken toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olan insanı toplum içerisinde bir bütün olarak makro düzeyde Fransız sosyolog Emile Durkheim'in düşünceleri ekseninde inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Eylem, toplumsal bütünleşme, rasyonalizm, Parsons, Durkheim.

MAKALE BİLGİSİ

Alınma Tarihi:07.09.2020
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 03.10.2020
Kabul Edilme Tarihi: 04.10.2020
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 23.10.2020

---

¹ Sorumlu Yazar:
Öğretim Görevlisi
aziz.sensazli@cbu.edu.tr
0 554 297 12 96
Orcid: 0000-0002-8847-8177

Giriş

Amerikalı ünlü bir sosyolog olan Talcott Parsons, Avrupa'nın düşünce yapısını ortaya çıkaran ve toplumsal eylem teorisini derinlemesine inceleyen bir düşünürdür. İradeci eylem teorisinin ortaya çıktığı kökeni araştıran düşünür, pozitivist eylem teorisinin iradeci eylem teorisine kaynaklık ettiğini ifade etmiştir. Avrupa düşünce dünyasının çok farklı karaktere ve ilgi alanlarına sahip düşünürleri olan Marshall, Pareto, Durkheim ve Weber'in düşüncelerinden hareketle ortaya ortak bir toplumsal eylem teorisi çıkartmaya çalıştığını belirten düşünür, bu düşünürlerin düşüncelerini çalılıklarından temizleyerek ortaya ana hatlarının daha belirgin olduğu bir eylem şeması çıkarmayı hedeflemiştir.

Talcott Parsons'un, toplumsal düzeni açıklamaya yönelik geliştirdiği teoriler ile bir sentez oluşturmasının altında yatan neden; rasyonel iktisadi eylem teorilerini oluşturan ve bunların temel dayanağı olarak gösterilen iktisadi ajanların çıkarları için kaba kuvvet ve hile yoluyla toplumsal düzeni bozucu yönde tehdit unsuru olarak durmasıdır. Bireyler, bencil amaçlarını azaltıcı hukuki yaptırımlar ya da dışlanma korkusundan ziyade bu tip durumları azaltan normları yani davranış kurallarını benimsemişlerdir. Parsons bu açıdan bakıldığında, Durkheim'in da üzerinde durduğu toplumsal inanç ve değerlerden faydalanmak suretiyle, toplumda bir düzenin var olabileceğine dair bir inanç beslemektedir. Bunun için o, toplumsal düzen sorununun çözümüne yönelik sistematik düşünceler oluşturmuş ve bunları açıklamaya çalışmıştır. Kurgulamış olduğu tüm bu düşüncelerinin temelini Durkheim'in ahlakî yükümlülük yaklaşımı ile Weber' in araçsal eylem yaklaşımını birleştirerek atmıştır.

Biz de çalışmamızda öncelikle kavramsal olarak eylemi ele alacağız. Kavramsal olarak eylem kavramı ele aldıktan sonra Parsons'un eylem kavramına sosyolojik olarak nasıl yaklaştığına göz atacağız. Ardından Durkheim ve onun düşünceleri ekseninde toplumsal yapı tezi açıklanarak Parsons'un düşünceleri ile bu tezi destekleyeceğiz. Takip eden kısımda Parsons'un kurgulamış olduğu eylem teorisini derinlemesine irdelleyeceğiz. Toplumsal dayanışma içerisinde birey olarak insanın nasıl bir aksiyon alması gerektiği tartışılarak çalışma sonlandırılacaktır.

Eylem Kavramı

Sözlük anlamı olarak eylem kavramı; eyleme işi, aksiyon, fiil ve hareket olarak tanımlanır (<https://sozluk.gov.tr/>). Tanımdan da çıkarılabileceği gibi eylem kavramı beraberinde bir eyleyeni yani faili gerektirir. Bu sayede failin hareketi, işi ve aksiyonunu eylem olarak tanımlayabiliriz. Fail ile birlikte anılan bu eylem kavramına felsefi bir açıdan bakacak olursak bu sefer; tasarım ve tasvir kavramlarına kıyasla eylemlerin önceliğini, ilkliliğini savunmakta olan faydacılık, insancılık (hümanizm) ve araçsalcılık gibi türlü türlü doktrinleri için yapılan tanım olarak karşımıza çıkar. Eğer eylem kavramına bu perspektiften yaklaşırsak burada da eylemi var olma kavramıyla ilişkilendirebiliriz. Böylece ortaya insan varlığının esasına eylemi alan Descartes'in *düşünüyorum o halde varım* savını eyliyorum o halde varım formuna dönüştürüp pratik olanı teorik manada da kabul etmiş olan birçok filozof eylem felsefesini bu minvalde geliştirmiştir.

Felsefenin eylem konusunu sorgulayan kesiminin filozofları açısından eylem felsefi insanı tanımlamanın yolu onun eylemlerini tanımlamaktan geçer. Gerçek anlamda bir insanı tanımak için onun eylem dünyasını iyice irdelemek hatta o dünyanın içine girmek şarttır. İnsanı diğer tüm canlılardan ayıran zihin olgusu da burada insanı anlamak için yeterli değildir. Çünkü insanın eylemlerini oluşturan dünyası oldukça zengin ve bir o kadar da karmaşık bir yapıya sahiptir; bu yüzden insan zihninin kurgulamış olduğu bilim bu dünyayı açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden insan eylemlerini anlamlandırmanın yolu eylemlerin kendisini

incelemek ve oradan hareketle bir çıkarım yapmak olacaktır. Bu sayede insanı ve onun eylemlerini anlayabilmek mümkün olacaktır.

Eylemi, bütün insan davranışlarına kadar yayılmasına rağmen onu kaba bir içgüdü, basit bir refleks olarak anlamak yanlıştır. Çünkü eylemin kaynağında kör ve bilinçsiz olmayan bir irade bulunur. Eylem felsefesinde irade, eylem ile birlikte merkezi bir yer işgal eder. İradeden anlaşılan da şudur: Blondel'e göre bizim irademizde iki taraf bulunur. Bunlardan birisi, bizde doğuştan bulunan ve Tanrı'nın lütfu olan iradedir ve isteyen irade olarak adlandırılır. Diğeri de istenilmiş irade olarak adlandırılan bizim kendi cüz'i irademizdir. İrادی faaliyetin temelinde bulunan irade isteyen, açık bir istemenin nesnesi olan irade de istenilen iradedir. İnsanın amacı, eylemi vasıtasıyla kendi varlığında bulunan iradenin bu iki yönü arasında denge kurmaktır. Eylem, ilkin organik hayatın en alt basamaklarından başlar ve üst basamaklara doğru yükselerek manevi bir hamle niteliğine bürünür. Eylem, ruhi bir fiil olduğu için ruh bedene hâkim olur. Bu şu anlama gelir: Eylem, sadece fenomenler ortasında organik hayat tarafından ortaya konulmuş davranışların bir sistemi değildir. Eylem, güç ile istek arasındaki dengesizlikten doğar. İstek eylemin, eylem de isteğin ötesine geçer. Çünkü gücümüz ile isteğimiz arasında bir orantısızlık ve ikisi arasında bir boşluk vardır. Gücümüz isteğimizden daha aşağıda olduğu için eylem, ikisi arasındaki dengeyi kurmaya çalışır.

Talcott Parsons'un Eylem Teorisi

Parsons, *The Structure of Social Action* adlı kitabının ilk bölümünde bilimsel kavramsallaştırma sürecinde somut olan fenomenlerin parçalara ayrıldığına dikkat çekmiştir. Buradan hareketle kitabın ikinci bölümünde kendi eylem teorisini kurarken oluşturacağı eylem şemasını bu ayrımı dikkate alarak kurguladığını ifade eden Parsons, fiili birim olarak ele alır. Parsons, birim fiil (unit act) olarak ifade ettiği fiil kavramını mekanik bir sistemin klasik manada tanımlanması için kullanıldığı birimler gibi yani; kütesine, hızına, mekânda kapladığı alana göre anlamlandırmaya çalışmanın abesle iştilig olacağını belirtir. Buna ilaveten birim fiilin tanımlanması için bu bahsi geçen özelliklerin de işin içerisine katılması gerekir.

Buradan hareketle Parsons, unit act dediği birim fiili dört ayaklı bir sistem üzerine inşa etmiştir. Birim fiili tanımlarken bunun ilk ayağını fiili işleyen bir fail üzerine otururken ikinci ayağına da fiilde bir amacın bulunmasını koyar. Sistemin üçüncü ayağında fiilde iki unsurun var olduğunu belirtir ve bu unsurları koşullar ve amaçlar olarak nitelendirir. Koşullar, aktörün denetiminde bulunmayan ve hiçbir şekilde değiştiremediği ya da değişmesi halinde o değişimi engelleyemeyeceği durumları ifade eder. Buna karşılık araçlar konusunda ise failin yani aktörün üzerinde bir denetim sahibi olabildiği ve koşullarını değiştirebileceği ya da değişmesini engelleyebileceği durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Parsons'un burada kastettiği şey bütün somut parçalar, parça koşullar ve parça araçlardır. Bu konu hakkında otomobil örneğini veren Parsons, bir otomobil; insanı bir yerden başka bir yere götürmeye yarayan bir ulaşım aracıdır fakat sıradan bir insan otomobil yapamaz der. Buna rağmen sıradan bir insan, otomobilin mekanik özellikleri konusunda bilgi sahibi olabildiği gibi mülk edinme sistemi gereği bir otomobile sahip olabilir. Parsons, buradan hareketle bir otomobilin eylem teorisinin analitik amaçları için bir araç oluşturduğunu ifade eder ve eylem kavramını açıklamak için kurduğu sistemin dördüncü ayağını bahsettiği birim fiilin anlayışının özünde yani analitik kullanımında var olan bir ilişkiden bahseder. Burada Parsons'un kastettiği şey durum alternatiflere izin verdiği sürece amaca yönelik alternatif araçların seçiminin var olduğunu söyler. Alternatif araçların seçiminde de normatif bir yönelimin olduğunu söyleyen düşünür bu normatif yönelimin de kavramsal şemasını çizmeye çalışmıştır.

İlk olarak fiilin zamanın içerisinde bir süreç olduğunu belirten Parsons, zaman kategorisinin şema için esas olduğunu ifade eder. Zaman kavramının iki türlü durumu vardır; ilki henüz var olmayan ve aktör tarafından bir şey yapılmadığı sürece hiç var olmayacak olan

geleceğe atıf içerirken ikinci durum da zar var ise değişmez olarak kalmayacaktır. Parsons bu süreci amaçlarla ilişki bakımından elde etme, gerçekleştirme ya da başarı olarak adlandırır. Kavramsal şemanın ikinci durumunu olarak amaç ve araçlara ilişkin failin önünde duran bir dizi tercihler oluşturur. Eylemin normatif yönelimi kavramıyla kastedilen şey amaçları elde edememek ya da daha açık bir ifadeyle doğru aracı seçememek gibi bir hata olasılığını da içerisinde barındırmaktadır. Üçüncü olarak ise kastedilen mana biraz daha öznelidir. Yani olaylara, şeylere ya da fenomenlere karşı o eylemi analiz eden ya da inceleyen aktörün bakış açısından gördüğü şeyle ilgilidir.

Parsons'un eylem kuramı ilk başta tek bir kişi olan münferit aktör ile başlar. Münferit aktör yukarıda bahsedilen dört sistemi de tamamlamış ve bunun sonucunda toplumun bir üyesi olmuş kişi veya topluluktur. Burada esas olan aktörün bu toplumun parçası olurken tamamen gönüllü olmasıdır. Çünkü eylem kuramında aktör hedefe yani amaca ulaşmak için karşısına çıkacak güçlülükleri toplumun kültürel sisteminin kuralları içerisinde çözecektir. Burada, Parsons aktörün amaca ulaşması için aşacağı engebeler toplumsal sistemin normatif standartları tarafından düzenlendiği için ve aktörlerinde bu sistem içerisinde yapılanmış olmalarından dolayı sistemin sınırlarını çok iyi bilmekte olup sistemin kuralları içerisinde amaca ulaşacaklarını göstermektedir.

Parsons'un tanımı yapmış olduğu eylem kuramı ile ilgili onun kurmuş olduğu eylem teorisini anlayabilmek için öncelikle belli başlı kavramları nasıl algıladığına değinmemiz gerekir. Parsons'a göre aktör kültürel olarak yapılanmış, rol etkileşimi ile toplumsal sistemin bir üyesi haline gelmiş ve artık toplumun kendisinden neler beklediğini, toplumun kendisine neler vereceğini, ne yapması ve nasıl karar vermesi gerektiğini bilen kişi ya da topluluklardır. Rol oyuncusu da denilebilecek aktörü Parsons, arzu edilen bir amaç veya sonuca varmak üzere enerji sarf etmek için güdülenmiş olarak kabul eder. Parsons'a göre aktör eylem araçları (kolaylıklar, araçlar veya kaynaklar) ve şartları (amaca yöneldiğinde ortaya çıkan engelleri) içeren bir durum içinde yer almaktadır. Ancak araçlar ve şartlar durumu çok tehlikeli hale getirebilmektedir. Bütün bu öğeler, toplumsal sistemin normatif standartları tarafından düzenlenmektedir. Normlar aktör tarafından içselleştirildiği için artık o uygun bir biçimde hareket etmeye güdülendirilmiştir.

Parsons'un Eylem Teorisinde Tercih Kıstasları

Birey olarak failin gündelik hayatının içerisinde herhangi bir durumla karşılaştığı zaman bulunacak olduğu tercihin birçok opsiyonu olması muhtemel ve olasıdır. Parsons burada tasvir ettiği öznesinin toplumsal olarak üzerine yüklenen sorumluluğu çekinmeden üstleneceğini ve ondan beklenildiği şekliyle hareket edeceğini ifade eder. Bunun yanı sıra kendisi için en faydalı sonucu elde edecek şekliyle; çıkar ve değer kavramları çerçevesinde tercihinin gerçekleştirerek fiilini işler (Parsons, 1934: 533).

Tüm bunlarla birlikte özne olarak faili motive eden unsurlardan herhangi bir tanesini seçme zarureti her daim kendini gösterecektir. Burada failer sahip oldukları hassasiyetlere, işgal ettikleri konumlara ya da geçimini sağlamak için icra ettiği mesleklere göre birtakım ikilemler içerisinde bulunabilirler. Özellikle toplumsal konularda hassasiyet sahibi sorumluluk duygusu gelişmiş failer burada diğer failere nazaran daha çok ikilem içerisinde kalmaktadır (Çamlı, 2020a:204). Bu tip durumlar söz konusu olduğunda tercih konusu az önce değindiğimiz hususlara nazaran biraz daha çetrefilli ve zor olmaktadır. Fail burada şöyle bir seçim yapmak zorunda kalacaktır; toplumun kendisinden beklediği gibi mi davranmalıyım? yoksa kendi mutlak faydama yarayacak olan şekilde mi davranmalıyım?

Parsons failin içinde bulunduğu toplumun onun kararını etkileyebileceği gibi aynı zamanda failin içerisinde bulunduğu toplum için de bilgiler barındırdığını belirtir. Onun tasarlamış olduğu tercih anlayışında ikilem olarak tasvir ettiği şeylerin iki zıt noktalarına

toplumları yerleştirir. Fail eğer ki akılcı bir motivasyon ile eylemlerini gerçekleştiriyorsa cemaat tipi bir davranış ile birlikte organik bir dayanışmadan bahsedebiliriz; failin davranışlarında duygusal bir motivasyon söz konusu ise yine cemaat tipiyle birlikte bu sefer mekanik bir dayanışma söz konusudur.

Modern hayatın tahsisi konusunda Parsons açısından bir diğer önemli nokta ise kültürdür. Kültür konusu sistemsel olarak modern hayat içerisinde önemlidir; kültürel kurumsallaşma toplumsal olarak sağlanabilecek bütünleşmenin ana maddesini oluşturmaktadır. Kültür içerisinde meydana gelecek herhangi bir yozlaşma ya da kayma söz konusu olduğunda bu değeri etkiler ve değer noktasında da bir yozlaşmaya neden olur. Değer alanında var olan bir yozlaşma toplumsal bazda gerçekleşen eylemlerin fonksiyonel olmasını engeller. Buradan hareketle Parsons'un eylemdeki fonksiyonellik konusuna ne kadar önem atfettiğini görebiliriz. Parsons, kurgulamış olduğu toplumsal sisteminin özüne kültürün olduğunu genelleşmiş olan değer içeriklerini koyar. Bu şekilde eylem toplumsal bir özellik taşıyabildiği gibi her türlü eyleme, etkinliğe ya da alınan her karara biçilen değeri de belirleyebilir. Son tahlilde birey kendi eylemlerini ya da diğer aktörlerin eylemlerini genel kabul görmüş bir kültür sistemi üzerinden anlamlı kılmakta ve meşru kabul etmektedir.

Kültür kavramı çerçevesinde şekillendirmiş olduğu sistemi değer motifleriyle süsleyen düşünür bunu kararların gerekçeleri olan standartları belirlemede çok önemli bir sistem olarak görür. Burada şunu da belirtmekte fayda var; Parsons için kültür ve din iç içe kavramlardır. Burada hareketlerini toplumsal eylem çerçevesinde kültür sistemi ile birlikte gerçekleştiren failin bu sistem içerisinde dinsel öğelere de yer verir (Parsons, 1982: 299-300).

Din olgusunun yanı sıra dil, teknoloji ve sosyal örgütlenme gibi olgularında kültür kavramı içerisinde failin eylemlerini motive eden olgular olduğuna dikkat çeken Parsons, din olgusunun failer üzerinde bir aidiyet üretme ve olayları, olguları anlamlandırma da kilit rol oynadığını ifade eder. Failerin eylemlerinde oluşabilecek belirli olmayan konularda da insanları motive eden bir unsur olan din olgusunun yanı sıra dil olgusu da ilişkinin ana unsuru olarak karşımıza çıkar. Dil olgusu toplumu oluşturan temel unsurlar –failer– arasında iletişimi sağlayarak ilişkide bir devamlılık sağlar. Sosyal örgütlenme olgusu diğer öğelerin yanı sıra biraz daha topluluğa hitap eden bir olgudur; akrabalık ve aile örgütlenmeleri gibi. Bu tarz örgütlenmeler özellikle neslin devam etmesi açısından önemli olduğu gibi kültür etkileşimi açısından da oldukça önemlidir. Son olgu olan teknoloji olgusu da çevresel problemlere karşı çözüm üretme de ve dolayısıyla hayatın kolaylaşması ve pratikleşmesi gibi konularda kilit rol oynar (Parsons, 1964: 342).

Tüm bu olgular rasyonel bir toplum oluşturma açısından zorunlu olduğu gibi hali hazırda var olan toplumlar açısından da seviye yükseltmeleri açısından elzem olgular olarak karşımıza çıkar. Talcott Parsons, toplumsal olarak bir bütünlük sağlama hayaliyle yola çıktığı bu düşünsel yolculukta sona ulaşabilmek için değerlere ihtiyaç duyar. Değerlerle bezenmiş bir kültür sistemi toplumsal bütünleşmenin esasını oluşturur (Çamlı, 2020a: 205).

Rasyonel Eylem ve Parsons

Parsons ve onun toplumsal düzeni açıklamaya gayreti içinde olduğu teoriler ile birlikte bir sentez oluşturma amacını rasyonel iktisadi eylem teorilerinin en birinci dayanağı failerin iktisadi eylemlerinde çıkarları doğrultusunda kuvvet ve hileye başvurmak suretiyle kurulan toplumsal düzeni bozacak bir tehdit oluşturmasıdır. Failerin bencilce gerçekleştirdiği amaçlarını azaltan hukukî dayatmalar ya da dışlanma gibi yaptırımlardan ziyade bu tip yaptırımları azaltan davranış kuralları benimsemiştir. Tam burada Parsons, Durkheim'den aldığı toplumsal inanç ve değerlerden faydalanarak toplumsal düzenin sağlanabileceğine dikkat çeker. Bunun yanı sıra Weber'in araç rasyonellik kapsamında ifade ettiği araç eylem

yaklaşımıyla Durkheim'in ahlakî yükümlülük yaklaşımları ile birlikte toplumsal düzen sorununu çözmeye yönelik sistematik düşünceleri de belirlemiştir.

Parsons, eylemlerin icra edilmesinde sistemlerin en temel özelliğinin rasyonellik olduğuna dikkat çekerek rasyonellik sorunu olarak isimlendirdiği bu durumu çözmeyi amaçlamaktadır. Düşünür temel olarak bir rasyonellik standardının olmadığını ifade ettikten sonra rasyonelliğin amaç ve araç ilişkisini yöneten ve alternatifini olmayan bir normatif unsur olduğunu ifade eder.

Talcott Parsons açısından rasyonel eylem; sağduyu temelini eksikliği, belirlenen amaçlar için doğru araçları tespit etme gibi unsurlar tarafından etkilenir. Araçların seçimi noktasında da önemli olan unsur bilgidir. Bir konu hakkında sahip olunan bilginin sınırları içerisinde seçim işlemi gerçekleşir. Bunun yanı sıra bu araçların kullanılması sonucu amaçların gerçekleşmesinde ampirik bir bilgi yani deneyerek sonuca ulaşılmış bir bilgiye dayanması söz konusudur.

Rasyonel eylem kalıpları içerisinde bulunmayan bir eylem yalnızca ritüel bir eylem olarak karşımıza çıkar. Burada Parsons'un kültürel sistem içerisinde birbiriyle girift halde bulunan din ve kültür kavramlarını beraber incelemekte fayda var. Nitekim Hristiyanlık dininde ritüel eylemlere karşı bir tutumun sergilenmesi ve ritüel eylemlerin batıl inanç kategorisinde ele alınması önemlidir. Parsons, Hristiyanlığın karşı çıkması ile seküler yaşamın yerleşmesi aynı döneme tekabül etmesine dikkat çeker. Çünkü özellikle hümanist yaklaşımın batıl inançları dışladığı antik dünyanın günümüz dünyasına rasyonellik miras kalmıştır. Eylemlerin rasyonelliği toplumsal düşüncede kendisine yer bulmasının bir diğer sebebi modern bilimlerin ve doğa bilimlerinin ortaya çıkması gösterilebilir. Seküler bir bakış açısı bilimsel başarıları insan aklının rasyonel başarısı şeklinde görmüştür (Çamlı, 2020c: 208).

Durkheim ve Toplumsal Yapı

Emile Durkheim, modernleşme döneminden önce toplumları oluşturan sistemleri iki saça üzerine oturtmuştur: Ekonomik sistem ve politik sistem. Toplumları oluşturan bu iki sistemin dinamiğini ve meşruiyetini kazanmasını sağlayan unsurun da dini değerler olduğunu ifade etmiştir. Ancak modernleşmenin başlamasıyla birlikte modern sisteme geçişte toplumsal hayat içerisinde din çıkarılmaya çalışılmış ve adeta dışlanmış. Nihayetinde modernleşme ile birlikte toplumsal hayat içerisinde din ve gelenek çıkartılmıştır. Din ve geleneğin çıkarılmasıyla birlikte modern toplumsal hayat içerisinde büyük boşluklar oluşmuştur. Din ve gelenekten boşalan noktalara modern toplum hayat anlayışında ikame edilecek yeni olgu ya da kavramlar bulunamamasıyla birlikte olumsuz bir tablo oluşmaya başlamıştır. Durkheim, dini değerler ve geleneği tek bir çatı altında toplayarak bunu ahlak olarak adlandırmış ve yeni oluşan toplumsal sistemin ahlaktan yoksun olduğunu ifade etmiştir (Durkheim, 1984: 29-30). Bu yoksunlukla birlikte artık toplumsal sistem içerisinde bir bunalım yaşanmış ve toplumsal çözümler baş göstermeye başlamıştır. Tüm bu sürece verilen genel sonuç ise anomaliler olarak adlandırılabilir (Duran, 2017: 85).

Durkheim, rasyonelleşme kavramı içerisinde bilinç felsefesini çıkartarak sosyal bütünleşme açısından toplumsal bir dayanışma teorisi ortaya atmıştır. Böylece rasyonelleşme kavramıyla anılan modern zaman içerisinde bir sosyal bütünleşme yaşamaları için toplumsal dayanışmanın elzem olduğuna dikkat çekmiştir. Durkheim, toplumsal dayanışma teorisini; organik dayanışma ve mekanik dayanışma kavramları çerçevesinde oluşturmuştur. Bu tür bir dayanışma -organik ve mekanik- olgusu Durkheim açısından modern toplumun toplumsal sistem içerisinde din ve gelenekten ya da genel adıyla ahlaktan boşalan koltuğu tekrar doldurmaya yeterli olan bir olgudur. Ahlakî olguları ölçmek mümkün olmadığından dolayı bu tür olguların çıktısını görebileceğim yer olarak gelenek ve kanunları işaret eden düşünür; organik dayanışma olgusunun modern toplumlarda görüldüğünü ifade ederken mekanik

dayanışma olgusunun da modern öncesi toplumlarda görüldüğünü belirtir (Durkheim, 1984: 24-30). Organik dayanışma ve mekanik dayanışma türlerinin ortak noktaları Durkheim'in dikkat çektiği gibi hukuk sistemi içinde kendilerine belirli bir yer edinmesidir. Yani organik dayanışma olgusu medeni hukuk içerisinde dayanışmayı esas tutan toplumlarda kendine yer bulmuşken mekanik dayanışma olgusu da ilkel toplulukların ceza hukukunda kendine yer bulmuştur (Durkheim, 1984: 24).

Böyle bir ayrıma gitme sebebini büyü bozumuna giden bir sürece benzeten Durkheim, ilkel toplumlar içerisinde gelenek kurallarına karşı gelme üzerinden gerçekleşen ceza sistemi, modern toplumlarda da özel mülkiyeti koruma niyetiyle hazırlanmış olan medeni hukuk ile gerçekleştiğini ifade etmiştir (Durkheim, 1984: 299). Özel mülkiyet hakkı ve hak arama hürriyetine sahip olma modern toplumlarda medeni hukukun yansımaları olarak görülebilmektedir (Yoruldu, 2019: 106). Öncelikle ilkel toplumlar içerisinde ceza, olgusunun yaptırımı olarak görülürken modern toplumlar için ise ceza, zararın tanzim edilmesi olarak görülmüştür. İlkel ve modern toplumlar arasındaki değişimin temeli menfaat olarak karşımıza çıkar. Bu iki toplum arasındaki değişim menfaat elde etmek, menfaat sağlanması şeklinde gerçekleşirken özellikle ilkel toplumlarda mülkiyet edinme ve mülkiyet kavramı kutsallıkla eş değer sayılırken modern toplumlar açısından mülkiyet edinme ve mülkiyet kavramı önemini kaybederek zayıflamıştır. Durkheim, bu sayede modern toplumlarda mülkiyet kavramı kutsallıktan arındırıldığını ifade etmiştir. Mülkiyet kavramının kutsaldan ayrıştırılması modern toplumlarda kendisini sözleşmelerde göstermiştir. Hazırlanan sözleşmeler iki tarafın olduğu ve tarafların bağlayıcılığının meşruiyetini ne olacağı konusunda yeni bir sorun doğurdu. Bu meşruiyet sorununun çözümü olarak ise yaptırımlar kendini göstermektedir. Bu konuda ünlü düşünür isimlerden olan Spencer ise akli tamamen devre dışarı bırakmış ve onun yerine bireysel çıkarı ikame ederek nasıl ki hukukta akıl ön planda değilse toplumu oluşturan dayanışma modelinin öğeleri içerisinde de aklın yeri olmadığını dile getirmiştir. Buna en önemli dayanak olarak ise iş bölümü olarak adlandırılan ve endüstriyel dayanışma olarak nitelendirebileceğimiz yapıyı gösterir (Duran, 2017: 99). Fakat Durkheim Spencer'in bu düşüncesine karşı çıkmış ve toplumsal dayanışmanın sadece endüstriyel dayanışma olarak algılanamayacağını ifade eder. Ona göre çıkar üzerine ilişkiler sadece iş dünyası içerisinde gerçekleşmektedir; iş dünyası içerisinde iş bittikten sonra ilişki de bitmektedir. Bu tarz bir ilişkide taraflar arasında herhangi bir bağlılık söz konusu değildir. Durkheim, ahlaki sorumluluk bilincinin burada kendine yer bulamayacağını ifade eder ve dayanışma türlerinden olan mekanik ve organik dayanışmanın içerisinde barındırdığı değerler ve normlar ile korunması gerekmektedir. Durkheim'e göre Spencer'in ifade ettiği gibi eğer ki bir iş bölümü odaklı bir toplumsal sistem olursa bu sistem içinde bir bütünleşme sorunu ortaya çıkacak ve bu sorun nihayetinde anomiler ortaya çıkaracaktır (Habermas, 1984: 116). Anomilerin bir toplumda var olup olmadığını anlayabilmek için o topluluk içerisinde yer alan intihar oranlarına bakmak gerekir. Burada eğer ki intihar oranlarında bir artış söz konusu ise o toplumda anomi söz konusudur. Faydacı düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkan refah düzeyi artınca mutlulukta da bir artış olmaktadır düşüncesi anomi gerçekleştiğinde çürütülmektedir. Çünkü yapılan sayısız sosyolojik çalışmanın sonucunda ulaşılan sonuç aynıdır; refah düzeyinde bir yükseliş gerçekleştiğinde intihar oranları da artış eğilimi göstermektedir. Bu durum ampirik olarak ispatlanmış bir durumdur.

Durkheim'in faydacı sistemin karşısında durması ile uygulanan sistemin insanların mutluluğunu azaltacağı gibi sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi de engelleyeceği söylenebilir.

Teorik Açıdan Toplumsal Eylem Düzeni ve Parsons

Talcott Parsons, toplumsal açıdan eylem teorisini ele alırken teorik manada iki temel yaklaşımı esas aldığını ifade eder: İdealist yaklaşımlar ve radikal pozitivist yaklaşımlar. İdealist

yaklaşım bizi faydacı yaklaşıma götürür. Bu yönden bakıldığı zaman toplumsal eylem teorisi içerisinde fiilini gerçekleştirmek isteyen bir aktör eylemlerini güdümlen tek unsuru çıkar olarak belirleyecektir. Toplumsal, insanî ya da ahlakî hiçbir değeri baz almadan adeta ruhsuz bir makine gibi fiillerini gerçekleştirecektir (Turner, 2011: 49). Öte yandan Parsons'un radikal olarak belirttiği pozitivist yaklaşıma bakacak olursak insan burada maddi şeylerin ya da maddenin kölesi konumunda yer alır. Duygusal olarak bir şey ifade etmeyen adeta insanı insan yapan duygulardan soyutlanmış mekanik bir şekilde hareket eden ya da hareket ettirilen bir şey olarak tanımlanır (Parsons, 1976: 178-179; Velthuis, 1999: 632).

Bahsi geçen bu iki uç nokta içinde insanlık açısından daha ılımlı bir şekilde davranmayı seçen bir anlayış yakın geçmiş diyebileceğimiz 19 yy. sonuna doğru kendini göstermektedir. Parsons, Marshall, Durkheim, Pareto ve Weber'i kendi düşünce dünyasında bahsi geçen bu iki uç noktasının dengeleyicisi ve orta noktayı bulan düşüncelerine kaynak olarak gösterir. Düşünür açısından az önce bahsetmiş olduğumuz isimler eylem kavramını en doğru ve en öz biçimde ele almışlardır; böylece onların ortaya atmış olduğu düşünceler ekseninde iradeci bir eylem teorisi inşa edebilmek mümkün olacaktır (Çamlı, 2020a: 204).

Parsons'un Gözünden Pozitivist Eylem Teorisine Bakış

Parsons, pozitivist eylem teorisini radikal ve istatistiksel olarak ikiye ayırarak ele alır. İkiye ayırdığı bu pozitivism içerisindeki istatistiksel pozitivismi de yine ikiye ayırarak bireyci pozitivism ve sosyolojik pozitivism olarak adlandırır. Düşünürün iradeci eylem teorisinin temeli de aslında buradan hareketle türetilmiş bir teori olarak karşımıza çıkar. O, pozitivist eylem teorisine de eleştirel bir perspektiften yaklaşır. Bir eylemin pozitivist sayılabilmesi failerin öncelikle ampirik bir bilgiyi kendisine has, öznel bir yaklaşım biçimi olarak ele alarak harekete geçmesi ile mümkün olabilir (Parsons, 1982: 110). Bu yönü ile birey bir obje olarak ele alınmakta, eylem ve akıl sahipliği yönü dikkate alınmamaktadır. Tüm bu yapılan çalışmalar doğrultusunda pozitif bilimin metodolojik yapısına uyum sağlamadığı için teleoloji şeklinde ele alınarak değersizleştirilmiştir. Böylece ampirik ve deneysel bilginin esas teşkil etmiş olduğu toplumlar içerisinde insan bilimlerinin gelişiminin önünde büyük bir set bulunmaktadır (Parsons, 1982: 76).

Sonuç ve Tartışma

Eylem kavramına insanî açıdan yaklaştığımızda birçok yönü bulunan ve insanı anlamlandırma konusunda çok büyük bir öneme haiz olan bir kavram olduğunu görürüz. Tarihsel süreç içerisinde hemen her disiplin tarafından incelenen insan özellikle eylem kavramıyla ilişkilendirilerek anlatılmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin akıl olmasından yola çıkarak insanın hareketlerinde de bilincin var olması onu hem sosyolojik, hem psikolojik hem de ekonomik olarak açıklanmasında temel alınan esaslardan olmuştur. İnsanın eylemlerinin incelenmesi üzerine yapılan çalışmalar özellikle aydınlanma çağı sonrası çağın gereği olarak ahlak ve erdem kavramlarından yoksun bir şekilde rasyonel manada ele alınmıştır. Daha sonra ahlak ve erdemden yoksun olan insan tanımı toplumsal manada bir anomiyeye yol açtığı için başta Batılı düşünürler olmak üzere bu anomiyeye bir çözüm arayışı içerisine girmişlerdir.

Aydınlanma Çağı ile birlikte ahlak ve erdem gibi kavramların yerine rasyonel kavramının ikame edilmesiyle birlikte bu iki kavram hayatın hemen her alanında adeta dışlanmış. Bununla bağlantılı olarak din ve gelenek olguları da dışlanmış ve insan amaç konumundan araç konumuna düşmüş; şan, şöhret, para kazanma hırsı ve haz alma gibi konularda istediğini elde edebilmek adına her şeyi yapar hale gelmiştir. Toplumunu oluşturan en küçük yapı taşı olan insanın bozulması demek zamanla toplumun bozulmasına neden olacağı için zamanla toplumsal olarak bir deformasyona neden olacaktır. Bu duruma dikkat çekmek

isteyen Durkheim, bu durumu toplumsal dayanışma teziyle toplumsal açıdan çözüm arayışına girmiştir. Nitekim Talcott Parsons, yine aynı soruna (anomi) bireysel bazda eylem teorisi ile çözüm üretmeye çalışmıştır.

Özellikle Durkheim, bu konuyu sosyolojik olarak ele almış ve bu anomiyeye toplumsal bazda bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Onun ortaya atmış olduğu toplumsal bütünleşme teorisi toplumda var olan ahlakî yoksunluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken modern çağın özellikle pozitif bilimleri ahlak, erdem ve gelenekten ayırmaya çalıştığı bir düzende toplumsal bütünleşme tezini dini öğelerle destekleyerek oluşan boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Durkheim'in kurguladığı bu toplumsal düzen tezine Talcott Parsons eylem kavramı çerçevesinde bireysel bazda ele alarak desteklemiştir. Parsons, özellikle Avrupa düşüncesi içerisinde gelişen faydacı düşünceyi eleştirmiş ve bu düşüncenin özellikle refah hakkındaki tezine eleştirel yaklaşmış ve Durkheim gibi yanlışlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Eylemi birim olarak inceleyen düşünür unit act olarak eylemi tanımlamış ve birimlere ayırarak inceleyerek insan tasviri yapmıştır. Düşünür insan eylemlerini dört temel esas üzerine inşa etmiştir. Birim fiili tanımlarken ilk temel esası fiili işleyen bir fail üzerinden açıklarken ikinci esası da fiilde bir amacın bulunmasını koyar. Sistemin üçüncü esasını açıklarken fiilde iki unsurun var olduğunu belirtir ve bu unsurları koşullar ve amaçlar olarak nitelendirir. Koşullar, aktörün denetiminde bulunmayan ve hiçbir şekilde değiştiremediği ya da değişmesi halinde o değişimi engelleyemeyeceği durumları ifade eder. Birim fiilin dördüncü esasının ise bahsettiği birim fiilin anlayışının özünde yani analitik kullanımında var olan bir ilişkilerden müteşekkil olduğunu ifade eder.

Kaynakça

- Çamlı, A. Y. (2020a), Talcott Parsons'ın Düşüncesinde Pratik-Rasyonellik Tasarımı, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 202-208.
- Çamlı, A. Y. (2020b). Yeni Bir Toplum Kuram Dinamiği: Pratik- Rasyonellik. *Kocatepe İİBF Dergisi*, Haziran 2020, 22(1), 14-27.
- Çamlı, A. Y. (2020c). *İktisadi Eşitsizlikler Giderilerek İktisadi Adalet Sağlanabilir Mi? (Piyasa Toplumunun Sosyo-Felsefik Eleştirisi)*. Ed. A. Y. Çamlı, Kapitalizmin Krizlerinin Çözümlemesine İlişkin Yeni Yaklaşımlar (ss. 206-236), İstanbul: Hiper Yayıncılık.
- Duran, B. (2017), *Din ve Kapitalizm*, LAP Lambert: Academic Publishing.
- Durkheim, E. (1984), *The Division of Labour in Society*, Tr. W. D. Halls, İngiltere: The Macmillan Press.
- Habermas, J. (1981), Talcott Parsons: Problems of Theory Construction, *Sociological Inquiry*, 51(3-4): 173-196.
- Habermas, J. (1984), *The Theory of Communicative Action Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*, Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1989), *Toward a Rational Society: Technology and Science as "Ideology"*, Cambridge: Polity Press.
- <https://sozluk.gov.tr/>
- Parsons, T. (1934), Some Reflections on "The Nature and Significance of Economics", *Quarterly Journal of Economics*, 48(3): 511-545.
- Parsons, T. (1937), *The Structure of Social Action: A Study of Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*, McGraw Hill Book C.
- Parsons, T. (1949), *Essays in Sociological Theory*, Glencoe: Free Press.
- Parsons, T. (1978), *Action Theory of Human Condition*, New York: Free Press.
- Turner, B. S. (2011), *Religion and the Modern Society: Citizenship, Secularization and the State*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Velthuis, O. (1999), The Changing Relationship between Economic Sociology and Institutional Economics: From Talcott Parsons to Mark Granovetter, *The American Journal of Economics and Sociology*, 58(4): 629-649.
- Weber, M. (1965), *The Sociology of Religion*. Tr. E. Fischhoff, Boston: Beacon Press.
- Yoruldu, M. (2019), Vergi Dava Dilekçesinin Düzenlenmesi ve Özellikli Durumlar, *Vergi Sorunları Dergisi*, 374, 106.